

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА І СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ

DIFFERENTIATION OF DIAGNOSTIC TOOLS IN THE ACTIVITIES OF A PRACTICAL PSYCHOLOGIST AND A SOCIAL EDUCATOR OF A PSYCHOLOGICAL SERVICE

Діяльністю практичного психолога і соціального педагога психологічної служби потрібно диференційовано застосовувати методи роботи, що зумовлено варіативністю завдань і багатовекторністю роботи, зокрема щодо діагностики та її інструментарію. Здійснено порівняльний аналіз контенту методів роботи практичного психолога і соціального педагога, видів діагностики та актуалізовано дилему диференціації діагностичного інструментарію у функціонуванні психологічної служби, що визначає необхідність аналізу мети, етапів, методів, сфер застосування. Співставлено характеристики психодіагностики (обґрунтування принципів, методів і процедурних практик розпізнавання індивідуально-психологічних особливостей людини, їх типологічного визначення та порівняння з нормою задля постановки компетентного психологічного діагнозу конкретного обстежуваного чи групи (вибірки) обстежуваних), а також соціальної діагностики (вивчення індивіда, групи чи спільноти в системі стосунків та/чи відносин; широкий діапазон сфер дослідження; предмет – як явища, так і процеси суспільної дійсності; варіативність технології соціального діагнозу, що диктується динамічними умовами соціального оточення і сфер проживання, навчання чи праці, проведення дозвілля індивідом). Проаналізовано напрями дії діагностичного мінімуму та вимоги до застосування методів діагностики в діяльності практичного психолога і соціального педагога; визначено загальні та особливі риси етапів психологічної та соціальної діагностики. Директивно затверджує діагностичний інструментарій на певні строки (або взагалі не затверджує) експертна комісія, що функціонує на базі обласних інститутів післядипломної освіти.

Ключові слова: психологічна служба; практичний психолог; соціальний педагог; діагностичний інструментарій; діагностичний

мінімум; психодіагностика; соціальна діагностика.

The activities of a practical psychologist and social pedagogue of the psychological service should have a differentiated application of work methods, which is due to the variability of tasks, in particular, regarding diagnostics and its tools. A comparative analysis of the content of work methods in the activities of a practical psychologist and social educator, types of diagnostics, and the dilemma of differentiation of diagnostic tools in the functioning of a psychological service were updated, which determines the need for analysis of the goal, stages, methods, and areas of application. The characteristics of psychodiagnostics (substantiation of principles, methods and procedural practices for recognizing individual psychological characteristics of a person, their typological definition and comparison with the norm in order to make a competent psychological diagnosis of a specific subject or group (sample) of subjects) are compared, as well as social diagnostics (study of an individual, group or community in a system of relationships and/or relations; a wide range of research areas; the subject is both phenomena and processes of social reality; the technology of social diagnosis is variable, as it is dictated by the dynamic conditions of the social environment at different levels and areas of residence, study or work, and leisure activities of the individual). The scope of the diagnostic minimum and the requirements for the application of diagnostic methods in the activities of a practical psychologist and social pedagogue are analyzed. The general and specific features of the stages of psychological and social diagnostics are determined. The diagnostic toolkit is approved by the expert commission operating on the basis of regional institutes of postgraduate education for a certain period of time (or not approved at all).

Key words: psychological service; practical psychologist; social pedagogue; diagnostic toolkit; diagnostic minimum; psychodiagnostics; social diagnostics.

УДК 316.346.32

DOI <https://doi.org/10.32782/ip/89.55>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Парфанович А.Я.,

orcid.org/0000-0003-0318-0396

докт. філос.,

ст. викладач кафедри психології

та соціальної роботи

Західноукраїнського національного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України» від 22 травня 2018 року головними функціями психологічної служби є діагностично-прогностична та корекційно-розвиткова. Психологічне забезпечення освітнього процесу в закладах освіти здійснюють практичні психологи. Соціально-педагогічний патронаж у системі освіти сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї та суспільства у вихованні здобувачів освіти, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує

консультативну допомогу батькам. Соціально-педагогічний патронаж здійснюють соціальні педагоги [6].

Тобто, діяльність психологічної служби, забезпечуючи надання широкого спектру соціально-психологічних послуг, повинна культивувати диференційованість у застосуванні методів роботи. Такий підхід зумовлений варіативністю завдань, що постають перед практичним психологом і соціальним педагогом. І найперше – щодо діагностики та її інструментарію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Насамперед, здійснюємо порівняльний аналіз

Таблиця 1

Порівняльний огляд методів роботи практичного психолога і соціального педагога [2]

Методи загальної технології роботи	
Соціальні методи	Психологічні методи
соціальної діагностики (інтерв'ю; моніторинг; соціологічне опитування; експертна оцінка; експертний прогноз; біографічний метод); соціальної профілактики (превентивний метод; соціальна терапія; соціодрама; група підтримки); соціального контролю (соціальний нагляд; соціальна опіка; соціально-медичний догляд; соціальне обслуговування.); соціальної реабілітації (працетерапія; зміни у статусі; групова терапія; кризова інтервенція; соціально-економічні (метод пільг; метод компенсацій; соціальний патронаж; медичний патронаж; соціально-економічні санкції.); організаційно-розпоряджувальні (регламентування; нормування; інструктування; критика; контроль і перевірка; виконання)	психодіагностичні (тести інтелекту і здібностей; особистісні опитувальники; тести досягнень; проєктивні тести; малюночні тести; соціометрія); психокорекційні (психогімнастика; ігрова корекція; ігротерапія; арт-терапія; діагностичний навчаючий експеримент; соціально-психологічний тренінг; тренінг поведінки); психологічного консультування (емпатичне слухання; інтерпретація; ідентифікація; фасилітація; висування гіпотез); психотерапії (сугестія; самонавіювання; раціоналізація; психоаналіз; транзактний аналіз; групова терапія; поведінкова терапія; сімейна психотерапія)
Педагогічні методи: організаційні (педагогічний експеримент; педагогічна діагностика; педагогічне спостереження; природний експеримент); навчання (словесні (розповідь, пояснення, бесіда, дискусія, лекція); наочні (демонстрація, ілюстрація, робота з книгою); практичні (вправи, лабораторні і практичні роботи, дидактичні ігри, творчі завдання, проблемні ситуації)); виховання (позитивний приклад; переконання; привчання; заохочення і покарання; навіювання; вправність; перспектива; гра; довіра; організація успіху; самовиховання.	

контенту методів роботи в діяльності практичного психолога і соціального педагога (Табл. 1).

Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи розроблено методичні рекомендації «Застосування діагностичних мінімумів у діяльності працівників психологічної служби». Діагностичний мінімум визначається як сукупність психодіагностичних методів, методик і процедур з доведеною валідністю і науково обґрунтованими нормами, яка застосовується з метою виявлення та прогнозування розвитку індивідуально-психологічних особливостей особистості, вивчення життєвих проблем або відхилень у психічному, особистісному чи соціальному розвитку здобувачів освіти та їх найближчого соціального оточення [5, с. 6–7]. Діагностичний мінімум розробляється з урахуванням

таких факторів, як: вікова група об'єктів дослідження; цілі та завдання дослідження; методи та форми супроводу та консультування; наявні в розпорядженні діагностичні методики. Діагностичний інструментарій включає в себе не лише володіння конкретними тестами та методиками, але й розуміння етичних аспектів діагностики, здатність адаптувати методи до конкретної вікової та соціокультурної групи [3].

Діагностичний інструментарій є основою професійної діяльності працівника психологічної служби як власне діагностика є єдиним базисом, на якому ґрунтується уся розвивальна, корекційна, реабілітаційна і профілактична робота. Від точності результатів діагностики повною мірою залежить ефективність подальшої роботи [5, с. 2–4]. Виділено види діагностики, що представлено в Табл. 2.

Таблиця 2

Види діагностики в діяльності практичного психолога і соціального педагога [4]

Вид діагностики	Характеристика змісту виду діагностики
медична	висновок про характер і сутність хвороби пацієнта та її позначення на основі прийнятої класифікації; медичний діагноз передбачає вміння спеціаліста визначити хворобу та інвалідність на основі дослідження хворого; соціального педагога ці діагнози будуть цікавити з точки зору їх психосоціальних і педагогічних аспектів
психологічна	вимір індивідуально-психологічних властивостей особистості або інших об'єктів, що піддаються психологічному аналізу (група, організація); її метою є встановлення психологічного діагнозу як висновку про актуальний стан психологічних особливостей особистості (або інших об'єктів) і прогнозування їх подальшого розвитку
соціальна	комплексний процес виявлення і вивчення причинно-наслідкових зв'язків і взаємин у суспільстві, соціально-економічного стану, що їх характеризує; її метою є встановлення соціального діагнозу, тобто науково обґрунтованого висновку про стан соціального здоров'я
педагогічна	вивчення особистості та дитячого, молодіжного колективів; педагогічна діагностика оцінює особу в порівнянні її з певними соціальними нормами та еталонами
соціально-педагогічна	спеціально організований процес пізнання, в якому відбувається збір інформації про вплив на особистість і соціум соціально-психологічних, педагогічних, екологічних і соціальних факторів з метою підвищення ефективності саме педагогічних; за змістом і кінцевою метою ця діагностика є педагогічною, а за методикою проведення має багато спільного з психологічними і соціологічними дослідженнями

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Загальні методи роботи, види діагностики, особливості діагностичного інструментарію та діагностичного мінімуму не висвітлюють всієї специфіки психодіагностики і соціальної діагностики щодо сутності, методів, етапів, сфер застосування.

Мета статті. Порівняльний огляд методів роботи, поняття діагностичного мінімуму, характеристика видів діагностики в діяльності практичного психолога і соціального педагога є підґрунтям вирішення дилеми диференціації діагностичного інструментарію у функціонуванні психологічної служби, що визначило необхідність аналізу мети, етапів, методів, сфер застосування.

Виклад основного матеріалу. Логічним є співставлення характеристик психологічного та соціального діагнозів у трактуванні науковців, методистів, практиків.

I. Особливості здійснення психологічного діагнозу. Відповідно до Листа Міністерства освіти і науки України від 2 серпня 2022 р. «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році» у розрізі діагностичної роботи за результатами дослідження практичного психолога окреслюються подальші шляхи супроводу. Тактика практичного психолога зводиться до вирішення таких завдань: складання діагностичного висновку на здобувача освіти із занесенням результатів до індивідуальної картки; бесіди з дитиною, батьками та педагогом за результатами діагностики, повідомлення результатів дослідження в межах компетенції фахівця психологічної служби; залучення здобувача освіти до програми підвищення стресостійкості з визначенням індивідуального або групового формату роботи з наданням переваги груповому формату відповідно до його віку; консультаційний супровід батьків та педагога з метою надання рекомендацій щодо створення підтримуючого середовища, визначення динаміки змін у дитини; спостереження

за здобувачем освіти під час уроків та в позаурочний час із зазначенням динаміки змін у поведінці та емоційному стані особи; поради батькам та педагогам щодо залучення здобувача освіти до різних активних заходів тощо. Підбір методик для проведення психодіагностичного обстеження залежить від мети, яку перед собою ставить для себе фахівець психологічної служби [4].

Фурман А. В. вказує на чотири теоретичні підходи до розвитку психодіагностики як: 1) різновиду психологічного експериментування; 2) сукупності методик і прийомів формування психологічного діагнозу; 3) розділу психології, що вивчає закономірності постановки достовірного психологічного діагнозу, практику застосування психодіагностичних інструментів у єдності принципів, методів і засобів психологічної оцінки; 4) окремої сфери мислєдіяльності і професійного методологування [9].

Сутність психодіагностичного методу полягає в обґрунтуванні принципів, методів і процедурних практик розпізнавання індивідуально-психологічних особливостей людини, їх типологічному визначенні та порівнянні з нормою задля постановки компетентного психологічного діагнозу конкретного обстежуваного чи групи (вибірки) обстежуваних.

II. Особливості здійснення соціального діагнозу. На відміну від психологічної, соціальна діагностика – складова соціальної технології та сфера експериментальної діяльності фахівців. Технологія соціальної діагностики містить у собі принципи, алгоритм процедур і способи перевірки різних методів дослідження соціальних процесів. Соціальна діагностика має такі характеристики:

- вивчення індивіда чи групи, чи спільноти в системі стосунків та/чи відносин;
- широкий діапазон проблемних зон для дослідження;
- предметом є як явища, так і процеси суспільної дійсності;

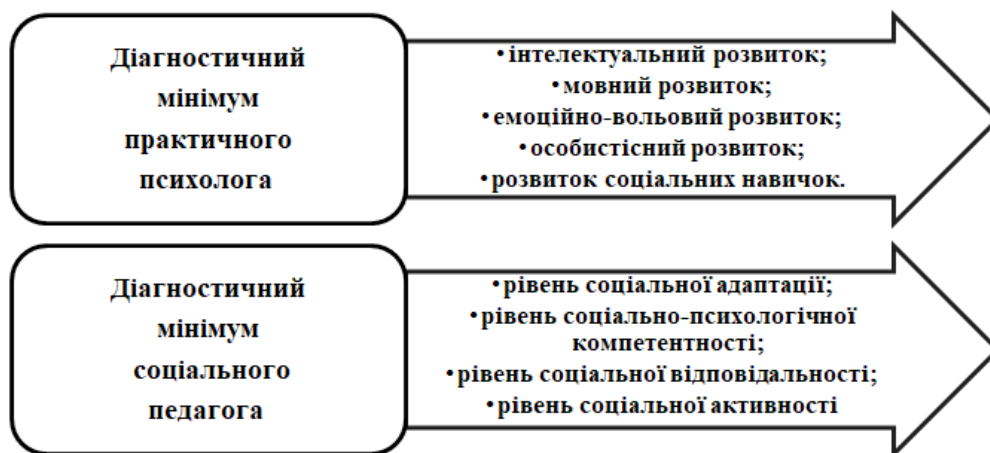

Рис. 1. Порівняльний аналіз дії діагностичного мінімуму в діяльності практичного психолога і соціального педагога [3]

Таблиця 3

Загальні та особливі риси етапів психологічної та соціальної діагностики

Етапи обстеження	
Загальні риси етапів діагнозу: 1) аналіз первинної інформації; 2) визначення об'єкта діагностики та способу її проведення; 3) підготовка до діагностичної діяльності (технічна, методична, психологічна); 4) процес діагностики – застосування діагностичних процедур; 5) аналіз результатів діагностики та постановка соціального діагнозу [2]	
Психологічна діагностика	Соціальна діагностика
1. Запит, завдяки якому формулюється мета обстеження. 2. Збір анамнезу-відомостей про особливості психофізичного розвитку людини до моменту обстеження. 3. Спостереження за обстежуваним у різних ситуаціях. 4. Складання програми психологічної діагностики. 5. Встановлення контакту з обстежуваним. Створення доброзичливих, довірливих стосунків. 6. Бесіда на предмет з'ясування кола інтересів та ставлення людини до проблеми. 7. Реалізація програми психологічного обстеження з фіксацією результатів у протоколі. 8. Опрацювання результату обстеження. 9. Первинна інтерпретація результатів окремо за кожною методикою. 10. Цілісна інтерпретація результатів, при якій беруться до уваги відомості з анамнезу та спостережень. 11. Складання психологічного діагнозу, який містить аналіз психологічних механізмів виникнення і прояву наявних проблем та рекомендації щодо форми і змісту допомоги [7]	1. Поява соціальної проблеми і її виявлення. 2. Знайомство з клієнтом. Встановлення довірливих стосунків. 3. Виділення структури ситуації, що аналізується, параметрів цієї ситуації, вибір основних показників або критеріїв. 4. Збір і аналіз даних про соціальну ситуацію. 5. Вимір і аналіз даних, зібраних на попередньому етапі. Зіставлення даних, їх ранжування, сортування за значущістю. 6. Первинна постановка соціального діагнозу. 7. Встановлення достовірності зібраних даних, точності первинного соціального діагнозу, що потребує значних затрат часу й зусиль. 8. Поглиблене дослідження проблеми шляхом застосування психологічних методик, взаємодії з суб'єктами соціально-педагогічної роботи. 9. Прогнозування соціального розвитку ситуації. 10. Вироблення рекомендацій, проектів дій [8]

– технологія соціального діагнозу – варіативна, оскільки диктується динамічними умовами соціального оточення на різних рівнях і сферах проживання, навчання чи праці, проведення дозвілля індивідом.

На Рис 1. представлено діагностичний мінімум практичного психолога і соціального педагога.

Проаналізовано вимоги до застосування методів діагностики в діяльності практичного психолога і соціального педагога.

Так, стосовно **практичного психолога** [5]: психодіагностичний інструментарій має бути перевіреним на практиці, бути валідним і мати відомості про експертизу, яку він пройшов серед відомих фахівців; перелік методик має складати деякий мінімум; діагностичний мінімум має бути структурований за основними цільовими аудиторіями і рівнями освіти; методики мають бути простими у практичному застосуванні, найбільш поширеними серед професійної спільноти і не потребувати багато часу для їх вивчення та мають узгоджуватися з типовими циклограмами діяльності працівників служби.

Вимоги до застосування методів діагностики **в діяльності соціального педагога** [7]: валідність, надійність, однозначність, точність; перевагу має найбільш простий метод і найменш трудомісткий з тих, що дозволяють отримати бажаний результат; метод має бути доступним не тільки для соціального працівника, але і для клієнта; технологія застосування методів повинна бути чіткою і зрозумілою, повинна настроювати клієнта на співпрацю; умови проведення діагностики не повинні відволікати клієнта від співучасті в діагностиці [2].

Визначено загальні та особливі риси етапів психологічної та соціальної діагностики (Табл. 3).

Варто зауважити, що при проведенні експертизи центри практичної психології та соціальної роботи керуються законодавчими та нормативно-правовими актами, а також «Положенням про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується у навчальних закладах Міністерства освіти і науки України» від 20 квітня 2001 р. Експертна комісія затверджує діагностичний інструментарій на певні строки: 5, 3 роки або взагалі не затверджує. Розроблено критерії, спираючись на які розглядаються подані на експертизу діагностичні матеріали [4].

Висновки. Таким чином [7; 8; 9]: 1) психодіагностика – це процедура обстеження психіки індивіда за допомогою спеціальних методик, з метою встановлення психологічного діагнозу; соціальна діагностика – вивчення соціальних мотивів і причин поведінки особистості чи групи та пошук соціальних детермінант, процесів і явищ суспільного життя; 2) метою психологічного діагнозу є з'ясування причини виникнення наявних у клієнта проблем у контексті історії його психічного розвитку, а також нормалізація психічного стану та діяльності, а соціального – ліквідація негативних соціальних детермінант та вироблення рекомендацій для прийняття організаційних рішень соціального проектування дій для надання соціальної допомоги; 3) на основі проведеного дослідження можна будувати роботу з обстежуваним; соціальна ж діагностика належить до комплексних технологій, яка використовується на всіх етапах соціальної роботи і соціального обслуговування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Діагностична робота практичних психологів та соціальних педагогів 2022/2023 н.р. URL: <https://vinps.vn.ua/?p=3346>.
2. Діагностичний інструментарій соціального педагога. URL: <https://kipt.sumdu.edu.ua/uk/studentam/sotsialno-psykholohichna-sluzhba/item/4501-diahnostychnyi-instrumentarii-sotsialnoho-pedahoha>.
3. Діагностичний мінімум у роботі практичного психолога та соціального педагога. URL: <https://xn----ftbomobdq1b9f.xn--j1amh/blog/post-48>.
4. Експертиза психологічного інструментарію: методичні рекомендації / укл. Кльоц Л.А. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/000y5l-bd61.docx.html>.
5. Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби: практичний посібник / авт.-упор.: І. І. Ткачук, Н. В. Пророк, Н. В. Лунченко, В. М. Горленко, В. Д. Острова, Н. В. Сосновенко; за заг. ред. В. Г. Панка. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. 100 с.
6. Наказ Міністерства освіти і науки України від 22 травня 2018 року «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>.
7. Радчук Г. К. Психологічна діагностика в соціальній роботі. Соціальна робота в Україні: теорія та практика: посібник для підвищення кваліфікації працівників центрів соціальних служб для молоді. У 2-х ч. / За заг. ред. А. Я. Ходорчук. К.: УДЦССМ, 2001. С. 21–27.
8. Соціальна діагностика, профілактика, експертиза в організаціях : навчально-методичний посібник / упоряди. Парфанович І. І. Тернопіль: Вектор. 2021, 204 с.
9. Фурман А. В. Психодіагностика: навч.-метод. модульний комплекс із дисципліни. Друге вид. Тернопіль: Економічна думка, 2013. 84 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.11.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.12.2025
 Дата публікації: 30.12.2025